
ÁLLAMTUDOMÁNYI

MŰHELYTANULMÁNYOK

2016. évi 3. szám

Farkas Ádám

A fegyveres erőszak az államról és a jogról alkotott fogalmaink körében

---

Nemzeti Közszolgálati Egyetem · National University of Public Service
Budapest

ISSN 2498-5627
www.allamtudomany.hu

A fegyveres erőszak az államról és a jogról alkotott fogalmaink körében²

„Vallom, hogy minden fegyver jogtalan,
a szelíd Isten könnyezett s úgy tanította ezt,
ám annak a kezében, kit fegyver szorongat,
a fegyver megdicsőül és ragyogni kezd...”³

Dsida Jenő

Bevezetés

Dsida Jenő sorai az emberséges és mégis racionális szemlélő megnyilatkozásai. Úgy vélem, hogy minden humánus gondolkodású ember – legyen az katona, jogász, rendőr, titkosszolga, politikus, vagy bármely más hivatásrend tagja, – osztja a nézetet, miszerint nem kívánja indokolatlanul a fegyverek erejét. A racionális szemlélő azonban azt is tudja, hogy történelmi tapasztalataink alapján a fegyverek ereje a szükséges – általában – kisebb rossz, amennyiben védekezésre irányul, mert az emberben valahol kódolva van, hogy ha erőt érez, és ez fegyverként manifesztálódik, akkor az a fegyver valóban valamely céltól „megdicsőül” és tetteket kiváltva „ragyogni” kezd, egyúttal pedig védelemre kényszerít másokat. Ahhoz, hogy ennek a „kisebb rossznak” a hazai szabályozási trendjeiről, illetve lehetséges fejlesztési irányairól tudjunk beszélni, elkerülhetetlenül szükséges, hogy tisztázzuk azt a komplex előkérdést, hogy miként jelenik meg a fegyveres védelem és az erőszak az államról és jogról alkotott egyes – meghatározónak tartott – fogalmainkban.

1. AZ ÁLLAM ÉS A FEGYVERES ERŐSZAK

1.1. Alapvetés

Akkor, amikor a fegyveres védelem, illetve a fegyveres erőszak és az állam vonatkozásait vizsgáljuk, elvitathatatlan, hogy a legalapvetőbb kérdés az, hogy elképzelhető-e állam erőszak nélkül?

Bárhonnan nézzük is a történelmi narratívákat és az egyetemes államfejlődés epizódjait, egytől-egyig azt mutatják, hogy a politikai- és a fegyveres, eredendően katonai – harc és vele az erőszak történetileg vált az állam immanens részévé,⁴ ezért az állam elképzelhetetlen a

---

¹Főhadnagy, Honvédelmi Minisztérium Jogi Főosztály, Kodifikációs Osztály. Egyetemi tanársegéd, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztoképző Kar, Katonai Vezetőképző Intézet, Hadászati és Hadelméleti Tanszék

² A tanulmány megalkotását és az azt megelőző kutatást az NTP-EFÖ-P-15-0426-A ösztöndíjszerződés szerinti „Nemzet Fiatal Tehetségeiért Ösztöndíj” támogatta.

³ Dsida Jenő: *Psalmus Hungaricus*. In: Ferencz Győző (vál.): *Dsida Jenő válogatott versek*. Budapest: Osiris kiadó, 2009. 252. o.

⁴ Ezt még Fernand Braudelnek azon a kapitalizmus dinamikája kapcsán lejegyzett gondolata is igazolja, miszerint: „Valóban csodálatos történelem ez, mely szorosan kötődik az emberek munkájához, illetve a külső közeggel és az önmagukkal vívott harcban elért igen lassú haladáshoz.” Fernand Braudel: *A kapitalizmus dinamikája*. Budapest: Európa könyvkiadó, 2008. 25. o.

kényszer alkalmazására, vagy az azzal történő fenyegetésre irányuló eljárások nélkül.⁵ Ideális és kívánatos volna persze, ha az állam alapja nem az erőszak lenne, de a történelmi és a kortárs valóság is ezt az alapot követeli meg, amit az emberről és az emberi társadalomról alkotott különböző nézetek is széles palettán igazoltak az ókortól egészen napjainkig.⁶

Az állam a maga erőszak-alkalmazó, illetve azzal fenyegető szervezeteivel, pontosabban az ezek által gyakorolt, igazolt és törvényes erőszakkal tartja fenn a társadalom rendjét. Ahogy Rudolf von Gneist fogalmaz: „...az emberi közösségnek ugyanígy az a rendeltetése, hogy az állami szervezet révén úrrá legyen az érdekelletéteken és a szabadság hiányán.”⁷ Az állam és a fegyveres erőszak ezen összefonódó viszonya tekintetében pedig a legplasztikusabb ismereteket talán a történelem lapjairól szerezhethjük meg. Érdeemes ezért kitekintetnünk a történelem fejlődésére oly módon, hogy közben figyelmünket folyamatosan az adott korszakra jellemző fegyveres erőszakformákon tartsuk.⁸

Az államfejlődés történeti ívé⁹ alapján méltán mondható, hogy az állam elképzelhetetlen erőszak nélkül, amit átütő erővel igazolnak a korunkban napnap után – a régre nyúló

---

⁵ Hasonló álláspont képvisel Samuel P. Huntington és Balogh László Levente is. Lásd: Samuel P. Huntington: *A katona és az állam*. Budapest: Zrínyi Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó, 1994. 8-10. o. Balogh László Levente: *Állam és erőszak*. In: *Politikatudományi Szemle* 2011/1. szám 119-132. o.

Szintén ezt a nézőpontot erősíti Samu Mihály következő gondolatmenete: „A történelmi fejlődés tényei azt bizonyítják, hogy az állam a társadalmon belül a hatalmi szféra legfőbb hatalmi intézményeként létezik, ebből következően mindenféle hatalmi viszonytal és hatalomfajtaival elválaszthatatlan kapcsolatban áll. [...] Az állam, mint a hatalom koncentrátuma legélesebben abban mutatkozik meg, hogy a hatalom gyakorlásának mindennapos intézményeként jelentkezik az állampolgárok irányítását és ügyeik intézését szolgáló államigazgatás. [...] A hatalom legszélsőségesebb koncentrációja az állami erőszak gyakorlása. [...] Az állami erőszak sajátossága az, hogy akkor is hat, ha nem alkalmazzák; az elnyomó fegyveres szervek megléte önmagában befolyásolja a vezetettek tevékenységét, magatartását.” Samu Mihály: *Államelmélet*. Püski kiadó, Budapest, 1992, 115, 117. o.

⁶ Ezt mutatja az is, hogy a Szovjetunió összeomlása után a történelem végét vizionáló Francis Fukuyama 2004-ben korunk fő veszélyforrásaként a hatalmukban, erejükben, működésükben, és ezzel a legitim fizikai erőszak monopolizálásában és kizárólagos alkalmazásában hanyatló és zavarokkal teli gyenge államokat jelölte meg. Ahogy ő írja „a hidegháború lezárulása óta a nemzetközi békére az egyedüli kockázatot minden kétséget kizáróan a gyenge vagy hanyatló államok jelentik (Crocker 2003). Ezek az államok megsértik az emberi jogokat, humanitárius katasztrófákat idéznek elő, nagy mértékű emigrációs hullámokat indítanak el, és megtámadják szomszédaikat. Szeptember 11-e után az is világossá vált, hogy ezek az országok nyújtanak menedéket azoknak a terroristáknak, akik hatalmas károkat okozhatnak az Egyesült Államoknak és a többi fejlett országnak.” Francis Fukuyama: *Államépítés*. Budapest: Századvég kiadó, 2005. 121-122. o.

Nézeteim szerint érvelésem még a világrendszer-elmélet képviselőinek nézeteivel is összeegyeztethető, hiszen álláspontjuk szerint bár az elemzésnek ma már nem a nemzetállami szint a bázisa, azt nem vitatják el, hogy a hatalmi-politikai potenciál és a politikai struktúrák döntő részben a nemzetállamoknál fókuszálódnak. Ahogy Wallerstein írja: „A világ, amelyben ma élünk a modern világrendszer világa. Ennek a rendszernek az eredete a tizenhatodik századba nyúlik vissza. [...] A modern világrendszer világgazdasági rendszer – ma éppúgy, mint mindig, története során. S ma épp úgy, mint története során mindig, kapitalista világgazdaság. [...] A világgazdasági rendszerek egyik meghatározó tulajdonsága, hogy nem fogja őket össze valamilyen egységes politikai struktúra. Ehelyett a világgazdasági rendszeren belül számos politikai egység létezik egymás mellett, amelyeket a modern világrendszerünkben az államközi kapcsolatok laza hálójába köt össze.” Immanuel Wallerstein: *Bevezetés a világrendszer elméletbe*. Budapest: L'Harmattan kiadó – Eszmélet Alapítvány, 2010. 57. o.

⁷ Rudolf von Gneist: *A jogállam, történeti és bölcséleti értelemben*. In: Takács Péter (szerk.): *Joguralom és jogállam*. Budapest, ELTE ÁJK, 1995. 39. o.

⁸ Lásd: Farkas Ádám: *Gondolatok az állam fegyveres védelméről*. In: *Jogelméleti Szemle* 2014/2. szám.

⁹ Marx és Engels szerint „minden eddigi társadalom története osztályharcok története [...] amely mindenkor az egész társadalom forradalmi átalakulásával vagy a harcban álló osztályok közös pusztulásával végződött.” (Marx, Engels: *A kommunista kiáltvány*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1976. 38-39. o.) Innen nézve az emberiség története a hatalmi harcok és az ezekből fakadó háborúk története, amit ő közismerten az osztályharc fogalmával írta le. Stephen Howe ezt úgy fogalmazta meg, hogy a „világtörténelem lényegében birodalmak története. Ha kellőképpen tágra értelmezzük a birodalom fogalmát, és időben elég messzire kalandozunk vissza a múltba, akkor akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy az egész történelem a birodalmak vagy a gyarmatok

történelmi folyamatok eredményeként – előbukkanó biztonsági tapasztalatok.¹⁰ Ez a feltevés azonban szemben áll a világbéke óhajával és a neoliberalizmust a jaltai világrend összeomlása után kísérő pacifista illúzióval. E tekintetben megkerülhetetlen és soha el nem feledhető aforizmaként kell felidézni magunkban Clausewitz szavait, miszerint: „Az erőszak a művészetek és a tudományok vívmányaival vérteti fel magát, hogy szembeálljon az ellene irányuló erőszakkal.”¹¹ Próbálhatjuk megcáfolni, vagy valamiféle kényszerrel, szellemi kirekesztéssel eltagadni a civilizációs összefüggést, de a biztonságos túlélés ésszerű követelményei és a história lapjai nem efelé irányítanak minket. Ezt ugyancsak Clausewitz a következőképp fogalmazta meg: „Emberbaráti lelkek könnyen azt gondolhatnák, hogy az ellenfél lefegyverzése és legyőzése valamilyen mesterkélt módon, vérontás nélkül is megvalósítható és hogy ez a hadművészet valódi törekvése. Bármennyire tetszetős is azonban, el kell oszlatnunk ezt a tévedést, mert az olyan veszélyes dolgokban, mint a háború, éppen a jóhiszeműségből fakadó tévedések a legkárosabbak.”¹² Clausewitz katonai beállítódását azonban a későbbi kor gondolkodója is megerősítette Oswald Spengler személyében, aki a kultúrák és civilizációk történelmi értelmezése kapcsán jegyezte le, hogy „...egy nép csak más népekkel való kapcsolatában valóságos, és ez a valóság természetes és megszüntethetetlen ellentétekben nyilvánul meg: támadásban és védekezésben, ellenségeskedésben és háborúban. A háború a teremtője az összes jelentős dolgoknak. Az élet áradatában minden nagy dolgot győzelmek és vereségek hordanak ki.”¹³

---

történetéről szól.” (Stephen Howe: *Birodalmak*. Budapest: Magyar világ kiadó, 2004. 7.o.) A birodalmak építése pedig aligha történhet a fegyverek ereje nélkül. Marczali Henrik szerint: „A világtörténelem az emberiség fejlődésének története. [...] A történet lényege a küzdelem, a változás; míg az emberiség él, éppen oly kevésbé ismerheti a mennyország csendjét, mint a sír nyugalmát.” (Gunst Péter (vál.): *Marczali Henrik: Világtörténelem – magyar történelem*. Budapest: Gondolat kiadó, 1982. 351-352. o.) Hasonló következtetés fedezhető fel Oswald Spengler gondolatvilágában, mikor kora történelemszemléletét megkérdőjelezve vázolja fel, hogy a kultúra gyümölcsöző és épületes stádiuma után a materiális, erőalapú törekvés végstádiuma: a civilizáció és annak csúcspontja, az imperializmus következik. Ahogy ő írja: „Az a véleményem, hogy az imperializmust a hanyatlás tipikus szimbólumaként kell felfogni; az Egyiptomi, a Kínai és a Római Birodalom, az indiai vagy az iszlám világ voltaképpen ennek a kövületei; e képződmények – mint holttetemek, amorf, lélektelen embertömegek, mindegy nagy formátumú történelem végtermékei – évszázadokon át fennállnak, és egyik hóditó kezéből a másikéba kerülnek.” Oswald Spengler: *A Nyugat alkonya I. kötet*. Budapest: Noran Libro, 2011. 65. o. Elvonatkoztatva azonban az osztályelmélettől, a birodalom-centrikusságtól, vagy épp a hanyatlás formáját jelképező civilizációs teóriától, a végső tartalmi metszet e nézetekben a hatalmi harc és az ezekből fakadó háborúk képét tárja elénk.

¹⁰ Ide értve a klasszikus háborús, bűnözési, vagy épp belbiztonsági fenyegetéseket, valamint az új típusú kihívásokat, mint a tömegpusztító fegyverek proliferációját, a nemzetközi szervezett bűnözést, a nemzetközi terrorizmust, a kiberhadviselést és a kiberterrorizmust, a bukott államokat, illetve a migrációs kihívásokat és az azokban rejlő közbiztonsági és közegészségügyi fenyegetéseket. Bővebben lásd: Deák Péter (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Osiris kiadó, Budapest, 2007, 130-231. o. Deák Péter: *Biztonságpolitika a hétköznapokban*. Zrínyi kiadó, Budapest, 2009, 105-154. o. Rada Péter: *Átalakuló biztonsági kihívások. A biztonság dimenziói*. Grotius portál (letöltve: 2014.04.27. - <http://www.grotius.hu/doc/pub/KZQSCF/rada%20p%C3%A9ter%20%C3%A1talakul%C3%B3biztons%C3%A1gi%20kih%C3%ADv%C3%A1sok.pdf>).

¹¹ Carl von Clausewitz: *A háborúról*. Budapest: Zrínyi kiadó, 2013. 39. o.

¹² Clausewitz i.m. (2013) 40. o.

¹³ Oswald Spengler: *A Nyugat alkonya II. kötet*. Budapest: NoranLibro, 2011. 437. o.

Spengler ezen nézete nem ellentétes sem a világbékéről, sem a modern politika és diplomácia béketörekvéseiről írott gondolataival. „A világbékével – a nagypolitikai békéjével – a létezés »kard-aspektusa« leköszön, hogy a »hüvely-aspektusnak« adja át a helyet, megint; már csak magántörténelem létezik, magánsorsok, magánbecsvágy – a fellahok nyomorúságos szükségleteitől a császároknak a világ magánbirtokáért vívott gátlástalan magánháborúskodásáig. A háborúk a világbéke korszakában magánháborúkká alakulnak át, és szörnyűbbek, mint az államok közöttiek, mert formátlanok.” (Oswald Spengler: *A Nyugat alkonya I. kötet*. Budapest: NoranLibro, 2011. 533. o.) – Írja Spengler. Ezzel azonban megerősíti a háborúról fentebb idézetteket, hiszen azt mondja, a „kard-aspektust” megint felváltja a „hüvely-aspektus” amivel egy történelmi körforgásra, ismétlődésre mutat, amivel egyébként nem zárja ki a „klasszikus” háború kiújulását.

Történelmi tapasztalataink azt mutatják, hogy az államiság fundamentumát az intézményesített hatalom és az erőszak monopolizálásának folyamata, majd princípiuma adja. Ebben a különböző államkeletkezési¹⁴ elméletek is megerősítenek minket a legújabb politikai-evolúciós elméletekkel bezárólag.¹⁵ Ebből következik az a másik historikus tapasztalat, hogy a történelemben jelentős – hatalmi – változások és fordulópontok szükségképpen újrarajzolják az államról alkotott képünket és fogalmainkat, s benne az intézményesült erőszak struktúráit és jellemzőit..

Megelőlegezve a következőkben kifejtésre kerülőket, kiemelhetjük, hogy az állam rendkívül sokrétű és polémiák tárgyát képző fogalmának van egy olyan eleme, amely vitán felül áll. Ez az elem a törvényesített és intézményesített erőszak. Ezt legplasztikusabban Max Weber írta le a legitim fizikai erőszak monopóliumaként.

Az állam tehát a maga erőszak-alkalmazó, illetve azzal fenyegető szervezeteivel, pontosabban az ezek által gyakorolt, igazolt és törvényes erőszakkal tartja fenn a társadalom rendjét. Mondhatnánk azt is, hogy a társadalmat fenyegető illegitim erőszak ellen az állam a

---

Másrészről korszakos munkájában azt is lejegyzí, hogy „Egy nép csak más népekkel való kapcsolataiban valóságos. A természetes, rassz-szerű viszony köztük éppen ezért a háború. Olyan tény ez, amelyen semmiféle elvont igazság nem változtathat. A háború minden élőlény őspolitikája, mégpedig oly mértékig, hogy a harc és az élet legbensőbb lényegük szerint egyek, és a harci vágy kihunyásával az élet is kialszik. [...] Még ha minden nagypolitika a kard helyettesítése akar is lenni a szellem fegyvereivel, és az államférfiak becsvágya a kultúrák magaslatainarra irányul is, hogy a háborút már szinte ne is vegyék számításba, a diplomácia és a háború művészete közti ősi rokonság mégis fennmarad: a harcok jellege, az egyazon taktika, az azonos hadicsel, az anyagi eszközök elengedhetetlensége a háttérben, hogy a cselekményeknek súlyt biztosítsanak, és a cél is azonos marad: a saját életesség (rend vagy nemzet) növelése mások kárára.” Oswald Spengler: *A Nyugat alkonya I. kötet*. Budapest: NoranLibro, 2011. 536-537. o.

¹⁴ Ha megnézzük a klasszikusnak tekintett államkeletkezési, illetve szuverenitás elméleteket, akkor függetlenül attól, hogy a mindenki harca mindenki ellen állapotából kitörni kívánó és ezért egy szükségképpen tényleges – fegyveres – hatalommal is felruházott entitást egyetértéssel létrehozó konszenzuselméletekről, vagy a konfliktusos elméletek marxí, vagy szociáldarwinista vonulatairól beszélünk, mindenhol megkerülhetetlen tényező a fegyveres erőszak, amit jogszerűen csak a létrejövő új és kizárólagosságra törekvő hatalom alkalmazhat. (Vö.: Szigeti Péter: *Jogtani és államtani alapvonalak*. Budapest: Rejtjel kiadó, 2005. 25-36. o. Takács Péter (szerk.): *Allamelmélet I.* Budapest: Szent István Társulat, 2007. 144-149. o.)

¹⁵ Ez tükröződik vissza Fukuyama hidegháború utáni korszakos művéből is, melyben – a hegeli tanokból táplálkozva – a politikai fejlődés dinamikáját az ember elismerésre irányuló vágyából, a thümotikus törekvésekből vezeti le, mely szükségképpen harcba, és végül az úr és szolga viszony kialakulásába torkollik. (Vö.: Francis Fukuyama: *A történelem vége és az utolsó ember*. Budapest: Európa könyvkiadó, 2014. 135-152, 251-267, 313-329, 330-341. o.)

Hasonló képet tár elénk Samuel P. Huntington 1968-ban írt, majd 2011-ben átdolgozva újra kiadott művében, a *Political order in changing societies*-ben, amikor lejegyzí, hogy a fejlett társadalmak kifinomult és differenciált politikai intézményeket igényelnek ügyeik vitéléhez, amelyek között a fejletlenség szintjén féktelen erőszak korlátozására hivatott intézmények is jelentős szerepet játszanak, akárcsak azok, amelyek az állami erőszakszervek kontrollálására hivatottak. Bravúros gondolattal indítja mindezt, amikor 1968-ban az Egyesült Államokat, Angliát és a Szovjetuniót veszi alapul és mondja ki, hogy bár ezek eltérő kormányzatú államok, mégis sokkal közelebb állnak egymáshoz, mint gondolnánk, ha a viszonyítás másik serpenyőjében a politikai rend szempontjából fejletlenebb, dezorientált és fragmentált harmadik világbeli, sok esetben törzsi kihívásokkal küszködő államok kerülnek. (Vö.: Samuel P. Huntington *Political order in changing societies*. London-New Haven: Yale University Press, 1968. 1-92. o.)

Erre utal a klasszikus konszenzuselmélet és a konfliktuselméletek ismert tételein túllépve Lőrincz András Fukuyamának „*A politikai rend eredete. Az ember előtti időktől a francia forradalomig*” című munkájáról írott recenziójában, mikor az államkeletkezés kérdéskörének bemutatásánál kiemeli: „*Miképp a törzset is a háború célok hívták életre, úgy az ókori kínai állam is a »szünni nem akaró háborúnak« köszönheti létrejöttét az elmélet szerint. A hadsereg finanszírozási szükséglete pedig megnövelte a meritokratikus kiválasztású, polgári közigazgatás szükségességét.*” Később kiemeli – Fukuyama klasszikusokat tagadó szemléletére utalva, hogy – „*abban azért egyetért a meghatározó szakirodalommal, hogy az abszolutizmus kora újkori kialakulása a katonai mozgósításhoz szükséges fiskális szükségletekkel függött össze.*” Lőrincz András: *Francis Fukuyama: A politikai rend eredete*. In *Jog Állam Politika* 2014/3. szám. 152-154. o.

legitim hatalomgyakorlás és a törvényesítettség által minősített erőszakkal veszi fel a harcot,¹⁶ méghozzá abban az alapvető és ösztönös meggyőződésben, hogy „*Mindaddig, amíg az ellenfelet le nem győztem, rettegnem kell attól, hogy ő tör le engem, hogy tehát nem vagyok többé a magam ura, hanem ő szab törvényt nekem, ahogy én is tenném övele.*”¹⁷ Az állam helyzete ezért paradox: az erőszak egyszerre oka és okozata létezésének, persze nem azonos minőségben, nem azonos jelleggel, és nem azonos kiterjedésben.¹⁸

Hasonló, és szorosan ehhez kapcsolódó axiómaként vethetjük fel, hogy modern és a valóságban működő állam elképzelhetetlen jog nélkül, amit Hans Kelsen úgy határozott meg, hogy a jog – és így az azt érvényesítő állam – nem más, mint kényszerrend, azaz a társadalom létét, működését és biztonságát garantáló magatartásokat végső esetben kényszerrel garantáló rend. A kényszer pedig szintén nem fungálhat szervezett erőszak nélkül.

Mindezekre figyelemmel alapvetésünk az is, hogy az állami lét legalapvetőbb önfenntartó és önvédelmi intézményei a minősített erőszakhoz kapcsolódnak, melyek révén az állam képes a korlátlan és önkényes erőszak megakadályozására, függetlenül attól, hogy az külső, vagy belső természetű, s ezzel párhuzamosan garantálja a normál rendet és normál állapotot.

A minősített erőszak szerveinek állami jelentősége azonban esetenként veszélyességbe fordult a történelem lapjain. Ennek egyik oka, hogy az állami erőszakszervek szervesen kötődnek a mindenkori hatalmi konstellációkhoz, és számos történelmi változásban a leváltott rendszer gyakorlatát örökölték át, csak más előjellel, az új rend parancsára.¹⁹ Ez azt is jelenti, hogy az állam, pontosabban az államrendszert meghatározó modell változása mindig együtt jár az állami erőszak-apparátus és a minősített erőszak változásával. Mondhatnánk azt is, hogy az állami erőszakszervek és a minősített erőszak változása nélkül nem képzelhető el történelmi korszakváltás, vagy ha úgy tetszik: rendszerváltás.²⁰

---

¹⁶ Ezt a meggyőződésemet erősíti meg A. V. Dicey szemlélete a matrial law – magyar fordításban hadijog, meglátásom szerint inkább védelmi jog – meghatározásánál, amikor rögzíti, hogy az lényegében common law-ból eredő, a koronát és alattvalóit – ideértve a civileket is – megillető azon jog, amivel az invázió, felkelés, zendülés, vagy a törvényekkel szembeni bármely ellenállás esetén az erővel szemben erőt alkalmazhatnak. Lásd: A. V. Dicey: *Introduction to the study of the law of the constitution*. Indianapolis: Liberty Classics, 1982. 183 o.

¹⁷ Clausewitz i.m. (2013) 42. o.

¹⁸ Az állam európai modelljének sajátosságaként egészíthetjük ki mindezt Haid Tibor gondolataival, miszerint: „*Ami az európai államfelfogást, az állam által alkalmazható legitim erőszakgyakorlás és az egyén, az egyén által alkotott közösségek és az állam viszonyát más – elsősorban az utócton módon fejlődött kínai – civilizációktól megkülönbözteti, az az állam hatalmának célhoz kötött korlátozása, mégpedig mind az egyén és az állam, mind az egyéb közösségek és az állam kapcsolatában. Ez az a sajátosság, amely a nyugati államot egyszerre teszi sebezhetővé és megújulásra képessé.*” Haid Tibor: Az állam és az erőszak szerepe két pápai enciklika tükrében. In: *Polgári Szemle* 2014/1-2. szám, 281. o.

¹⁹ Francois Furet – Quinet gondolatait megidézve – a francia forradalom kapcsán emeli ki, hogy az erőszak mindvégig elkíséri az átalakulást, s csupán csak az változik, hogy kik és hogyan használják az erőszakot. „*...a forradalom a terror fázisában, az abszolutizmus önkényuralmi gyakorlatát veszi elő a közjó bevált ürügyével, amely már az abszolút monarchia idején is jó szolgálatokat tett. Az örökös haladéktalanul az őt helyébe lép: Robespierre személyében Richelieu születik újjá.*” Francois Furet: *A forradalomról*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 2006. 12. o.

²⁰ Magyarország vonatkozásában a letelepedést és a tartós területi államiság kialakítását szolgálta a hadakozó nép rendszerét felváltó nemesi katonai kötelezettség és a várnépek konstrukciója Szent István korában. A nemesi túlhatalommal szemben újra centralizálódó hatalom rendszerének támaszát adta a zsoldos sereg intézménye Hunyadi Mátyás idején épp úgy, mint a Habsburg ház uralkodói alatt, majd a zsoldosság bizonytalansága és az abszolutisztikus rendszer kiépülése jegyében az állandó hadsereg létrehozása. A abszolutista gyakorlat felváltásával együtt jelenik meg a nemzeti hadsereg ideálja, aminek rövid életű robbanásponjtját 1848/49 adja, majd a dualizmus egészét végig kísérő véderővita tetőzi be. Az I. világháború utáni összeomlásban a Tanácsköztársaság százharminhárom napjának kulcsjelentőségű volt a Vörös Örség és a Vörös Hadsereg mielőbbi megszervezése és lehetőségek szerinti hatékony működtetése a terrorkülönítmények mellett. A Tanácskormány működésével párhuzamosan, de annak megbuktatására a szegedi ellenkormány és aztán a két világháború közti hatalmi berendezkedés bázisát a Horthy Miklós által vezetett Nemzeti Hadsereg adta. A

A másik ok a potenciális féktelenségre a történelmi mulasztások sora a politikai hatalomgyakorlás tekintetében. Vagyis annak fel nem ismerése, vagy el nem fogadása, hogy az állam fegyveres vonatkozásait – a jogállási, szervezeti kérdésektől egészen a kivételes hatalom, vagy ha úgy tetszik a különleges jogrend kérdéseig – a békeidőszak megfontoltságával és – Goethe gondolatait felidézve – szemlélődő lelkiismeretével,²¹ valamint bölcsességével, kimerítően kell szabályozni, s a törvények által meghatározott kereteket a katonai nevelés szerves és origoszerű részévé kell tenni, az állam fegyvereseinek aktuálpolitikai elkötelezése nélkül. A megalapozott és kifinomult szabályozás és annak tisztelete nélkül ugyanis a vész napjaiban az állam fegyveres szerveinek reakcióit nem a törvény határozza meg, amelyre esküt tettek, hanem a harc vérgőzös logikája, vagy ne adja Isten, a rövid távú politikai-hatalmi aspirációk és a Deák Ferenc által már a 19. század második felében kihangsúlyozott önkény.²²

E tapasztalatok és hiányosságok azok, amelyek miatt az állam fegyveres védelmi vonatkozásai kényes kérdéssorként jelennek meg a politika, valamint az állam- és jogtudományok szempontjából is. Egyrésztől számos történelmi példát ismerünk az erőteljes fegyveres szervek elfajzására.²³ Másrésztől a tárgykörre vonatkozó kimerítő történelmi ismeretek hiányában a 20. század a gyalázattól való elborzadás talaján valamiféle idealizált pacifizmussal válaszolt a történelem dicstelenségeire, amely békeillúzió jóindulat módjára kövezi ki a történelmi hibák megismétlésének pokla felé vezető utat. Az a felismerés ugyanis ezek árnyékában tovaszáll, miszerint a védelmi apparátus – az esetek jelentős részében – akkor vált veszélyessé, amikor a politika és általa az állami döntéshozatal és működés zátonyra futott.²⁴

---

második világháború után ugyan nem azonnali és szervezeti szinten is látványos a fegyveres szervezet átalakítása, de a tisztogatások, majd a speciális jogkörökkel felruházott államvédelmi szervezetek egyértelműen az államszocialista rendszerváltást vetítették és készítették elő a szovjet hadsereg támogatásával és a Honvédség politikai átalakításával, majd Néphadsereggé változtatásával. Végül az sem tagadható el, hogy az 1989-es rendszerváltozás után is széles körben alakult át az állam fegyveres védelme az új rendnek megfelelően. Ennek keretében született „újja” a Magyar Honvédség, alakult át a Rendőrség szabályozása és működése, szűnt meg a Munkásőrség, került átalakításra a magyar titkosszolgálati rendszer és a határvédelem.

²¹ „Der Handelte is immer gewissenlos, es hat niemand Gewissen als der Betrachtende.” [A cselekvő mindig lelkiismeret nélküli, senkinek nincs lelkiismerete, csak a szemlélődőnek. (A szerző fordítása.)] Johann Wolfgang Goethe: *Maximen und Reflexionen*. Weimar: Verlag der Goethe Gesellschaft, 1907. 42. o.

²² „Az ostromállapot szomorú kényszerűség; Isten mentse a hazát, hogy rá szükség legyen; de az ostromállapotnál még súlyosabb állapot az, ha nincs törvény, mely azt szabályozza, és ha az ostromállapoti törvény helyett önkény lép a sorompóba.” Idézet Deák Ferencnek a katonai bíróságok hatásköréről szóló 1868. évi vitában december 6-án elhangzott felszólalásából, *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója tizenegyedik kötet*. Pest: Atheneum nyomda, 1868. 380. o.

²³ Ezt példázzák az egyetemes történelemből a császárcsináló praetoriánusok, a különböző önhatalmúvá váló, vagy a központi hatalommal rivalizálni képes lovagrendek, majd a modernitásba lépve a hatalmaskodó zsoldoseregek. A sort csak folytatja az a tény, hogy a történelem legmeghatározóbb – és sokszor legmegrázóbb – fordulatai a modernításban a fegyveres erőszak talaján álltak Napóleontól kezdve, az olasz és német egységen át, a bolsevik hatalomátvételen keresztül, egészen a náci és fasiszta rendszerekig és az azok árnyékában létező autoriter rezsimekig, illetve a máig világszerte fel-feltűnő katonai juntákig.

²⁴ A fenti példákra tekintve nem vitatható, hogy a praetoriánusok hatalmaskodásai Róma hanyatlásának korában erősödnek fel, amikor a rendszer már nem tud mit kezdeni a folytonos politikai csatározásokkal, a fokozódó társadalmi és katonai nyomással, valamint a mindent átható korrupcióval.

A zsoldoseregek „aranykorát” a feudalizmus hatalmi válsága biztosítja, melyben a kiskirályi rangra törő nemesek a központi hatalom legitimitását elvitatva próbálnak érvényesülni és egy új hatalmi struktúrát kialakítani.

Napoleon a katonai erő révén történő hatalomváltást a forradalmi átalakulás fékevesztettsége után, a folyton formálódó, de stabilizálódni nem képes rendszerváltozás keretében szervezi meg.

Az olasz és német egységek bázisát részben a belső széthúzás és provincializmus visszaszorítása, részben pedig a nemzetközi körülmények miatt, csak biztos katonai erővel lehetett véghezvinni.

A huszadik század autoriter, illetve totaliter rendszerei pedig elképzelhetetlenek lettek volna, ha nem adnak nekik bázist azok a rendszerhibák, amelyek szó szerinti likvidálásához az SA, SS, CSEKA, fekete ingesek, és

Fontos tehát leszögezni, hogy az állami erőszak történeti természeténél fogva olyan, mint a fegyverek, használható támadásra és védekezésre egyaránt, de működésbe lépésük a létesítő-fenntartó akarat és minőség eredménye, nem pedig a fegyver önműködéséé. Ezt Concha Győző a következőképp fogalmazta meg: „Így a hadsereg feladata nem kevésbé fontos, mint a bíróságé, mert tőle függ a nemzet léte, az ország sértetlensége, a jogbiztonság stb., de azért helytelenül soroztatik az önálló államhatalmak közé, hiányozván a hadsereg funkciójában is az, ami valamely funkciót a szuverén akarat főmozzanatává, valamely állami szervet a szuverenitás főszervévé, államhatalommá tesz. A sereg ugyanis nem pótolja saját akaratát a szuverén akaratot s a mennyiben ahhoz a külső erőt hozzáadja, azt nem saját akaratából, hanem más akarat iránti engedelmességből teszi.”²⁵

Érdemes tehát végignézni azt a történelmi viszonyrendszert, amely az állam és szervezett erőszak kezdeti frigyé után a folytonos megújulás és módosulás állapotában leledzik még ma is, s melyben még mindig komoly hiányosságok mutatkoznak meg úgy a szemléletmód, mint a szabályozás és a helyiérték-meghatározás tekintetében.

1.2. Az intézményesített erőszak megjelenése az államról és az állam hatalmáról alkotott elméletekben

A törvényesített és intézményesített, vagy ahogy fentebb nevezte: *minősített erőszak* szükségessége tehát az a vitán felül álló elem, amely a versengő és államfogalmak mindegyikében megtalálható, vagyis ami kiemelkedik az állam fogalmáról és lényegéről szóló vitákból.

Ez az elem – ahogy fentebb már hivatkoztunk is rá – az államról alkotott fogalmaink és eszméink tekintetében már az ókortól kezdődően jelen volt. Az, hogy Szun Ce szerint „...a háború az ország legfontosabb ügye, az élet és halál fundamentuma, a túlélés illetve a pusztulás útja...”²⁶ illetve, hogy „...a hadvezér általában az állam pillére. Amennyiben ez a pillér hibátlan, az állam megingathatatlanul erős marad. Ha viszont a pillér hibás, az állam menthetetlenül meggyöngyül...”²⁷ vagy hogy Platon a társadalom fő csoportjai között kiemelten kezeli az őrzőket, továbbá hogy Machiavelli oly sokat foglalkozott a fegyverek és a

---

további félkatonai-, illetve terrorszervezetek történelmileg is példátlan erőszak apparátust nyújtottak. A huszadik század elvadulása ugyanis elvitathatatlanul a korábbi rendszerek hatalmaskodásán, vagy hatalmi impotenciáján, a széles körű társadalmi feszültségeken és a háború által betetőzött szenvedéseken épült fel.

A 20. század második felében ezt példázzák a katonai diktatúrák, melyek a politikatudományok vonatkozásában is értékelést nyertek a(z új) praetorianizmus, vagy praetoriánus uralom fogalma alatt. Ilyen Webernél a mondhatni atipikus, vagy nem tiszta típusú uralom körében a legitimitásigény kapcsán lejegyzett azon gondolat, miszerint: „Előfordulhat továbbá, hogy az uralom – és ez elég gyakori eset a gyakorlatban – az úr és az igazgatási testület (testőrség, pretoriánusok, »vörös« és »fehér« gárdák) feltűnő érdekközössége révén az alávetettekkel szemben, azok védtelensége folytán oly abszolút mértékben biztosított, hogy estileg még a »legitimitás« igényét is elejti.” (Max Weber: *Az uralom típusai*. In: Uő.: *Gazdaság és társadalom*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1967. 71. o.) Hasonló újradefiniálásként jeleníthető meg az általam felvetettekkel összefüggésben Huntingtonnak a praetorianizmus és a politikai hanyatlás összefüggéseiről írott munkája (Vö.: Samuel P. Huntington: *Praetorianism and Political Decay*. In: Huntington i.m. 1968. 192-263. o.) vagy épp – számos más munka mellett – Amos Perlmutter *The Praetorian State and the Praetorian Army* című tanulmánya. (Vö.: Amos Perlmutter: *The Praetorian State and the Praetorian Army: Toward a Taxonomy of Civil-Military Relations in Developing Politics*. In: *Comparative Politics*. 1969/3. sz. 382-404. o.) Részben a fenti szerzőkre építve jeleníti meg a kérdést Simon János gondolatmenete is a politikai elit, a hadsereg és a civil társadalom kapcsán felvetett eszmefuttatásában. (Vö.: Simon János: *Politikai elit, hadsereg és civil társadalom*. Gondolatok a hatalom legitimitásáról és a praetorianizmusról. In: Uő.: *A politikai kultúra színepei*. Budapest: Századvég kiadó, 2004. 11-23. o.)

²⁵ Concha Győző: *Az államhatalmak megosztásának elvei*. Budapest: Franklin-társulat, 1892. 12. o.

²⁶ Szun Ce: *A háború művészete*. Budapest: Cartaphilus kiadó, 2006. 9. o.

²⁷ Szun Ce i.m. (2006) 19. o.

fegyveresek dolgával,²⁸ valamint az a tény, hogy a modern szerződéselméletek körében is az erőszak fundamentális kérdés, mind-mind ezt bizonyítják.

A modern kor talán legismertebb vonatkozó tételét Thomas Hobbes adta meg, mikor sajátos – az erőszak kérdését is fókuszba állító – módon írta le a modern államot. „Az embert (aki természettől fogva szereti a szabadságot és a mások feletti uralmat) azoknak az önkorlátozó intézkedéseknek bevezetésére, amelyek közt, mint látjuk, az államban él, végső soron csakis az az ok, cél és szándék készíti, hogy ily módon önfenntartásáról és élete zavartalanabb folyásáról gondoskodjék. Vagyis szabadulni akar abból a nyomorúságos hadiállapotból, amely – mint említettem – az ember természetes érzelmeinek mind az ideig szükségeszerű következménye, amíg nincs valamilyen látható hatalom, hogy kordába tartsa, a büntetéstől való félelem eszközével megállapodásai teljesítésére [...] kényszerítse. [...] És a megállapodások kard nélkül pusztá szavak, nincs erejük rá, hogy akár csak a legcsekélyebb biztonságot is nyújtsák nekünk. Következésképpen ha nem jön létre semmiféle közhatalom, vagy ha az nem elég erős, hogy biztonságot nyújtson nekünk, minden ember mindenki mással szemben saját biztonsága érdekében törvényesen és joggal a maga erejére és képességére támaszkodik –tekintet nélkül a természeti törvényekre (amelyeket mindenki amúgy is csak akkor volt hajlandó betartani, ha ezt biztonsággal megtehetette). [...] Ez több az egyetértésnél és összhangnál: ez mindenkinek egy és ugyanabban a személyben megtestesülő igazi egysége, amely mindenkinek mindenkivel kötött megállapodása útján jött létre, mintha mindenki mindenkinek ezt mondta volna: felhatalmazom ezt az embert vagy ezt a gyülekezetet, ráruházván azt a jogot, hogy kormányozzon engem, feltéve, hogy te is ráruházod ezt a jogot, és minden cselekedetére felhatalmazást adsz. Az ennek megtörténtével egyetlen személlyé egyesült sokaságot államnak, latinul civitasnak nevezünk. És így születik meg az a nagy Leviatán vagy hogy tiszteletteljesebben fejezzem ki magamat, az a halandó isten, amelynek – a halhatatlan Isten fennhatósága alatt – békénket és oltalmunkat köszönhetjük. [...] Ebben rejlik az állam lényege, amely – hogy meghatározzuk – egyetlen személy, akinek cselekedeteit illetően egy nagy emberi sokaság minden egyes tagja egymással kötött kölcsönös megállapodás alapján megbízónak tekinti magát avégett, hogy e személy mindannyiunk erejét és eszközeit a béke és a közös védelem érdekében úgy használhassa fel, ahogy célszerűnek tartja.”²⁹

Hasonló a felfogása John Locke-nak is, aki azt mondja „A hadiállapot az ellenségeskedés és a pusztítás állapota. [...] Hogy elkerüljük a hadiállapotot (ahol csak a mennyhez lehet folyamodni, ahol a legcsekélyebb nézeteltérés is gyilkossághoz vezethet, és ahol nincs semmiféle tekintély, amely dönthetne a szemben álló felek között): ez az egyik legfontosabb oka annak, hogy az emberek társadalomba lépnek, és elhagyják a természeti állapotot. Mert ahol van tekintély, földi hatalom, amelytől az emberek segítséget kaphatnak, ha hozzá fordulnak, ott lehetetlen a hadiállapot folytatódása, és a vitát ez a hatalom dönti el.”³⁰

Nem elfeledhető, hogy az ideális állam gondolatával kacérkodó gondolkodók eszmerendszerében is jelen volt az állam erőszakhoz való – alapvetően kizárólagos – joga, illetve a fegyveres védelem a társadalom rendjének garantálása és fenntartása érdekében. Ezt példázza Morus Tamás Utópiája³¹ éppúgy, mint Tommaso Campanella gondolatai a Napvárosban.³²

²⁸ Vö.: Niccolò Machiavelli: *A fejedelem*. Budapest: Cartaphilus, 2006. Niccolò Machiavelli: *A háború művészete*. Szeged: Szukits kiadó, 2001.

²⁹ Thomas Hobbes: *Leviatán*. (Fordította: Vámosi Pál) Kolozsvár: Polis kiadó, 2001. 193-198. o.

³⁰ John Locke: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról*. Budapest: Gondolat kiadó, 1986. 50., 53. o.

³¹ Vö. Morus Tamás: *Utopia*. Budapest: Szent István Társulat, 2002. 124-134. o.

³² Vö. Tommaso Campanella: *Napváros*. Szeged: Lazi kiadó, 2002. 7-59. o.

Hasonló irányba mutat Albert Venn Dicey joguralomról alkotott nézete is, amikor az államhatalom jognak való alávetettségét, mint a „jó állam” alapvető kritériumát fogalmazza meg, s ilyenként az angol alkotmányfejlődés saját képű vívmányát, a rule of law-t elemzi. Ő úgy fogalmaz: „Az alkotmányunk egyik alapvetését jelentő »joguralomnak« tehát hármas jelentése van, vagyis három szempontból vehető szemügyre. Először azt jelenti, hogy a közönséges jog minden szempontból elsődleges az önkényes hatalommal szemben, s kizárja a kormány részéről megnyilvánuló önkényt, a kiváltságokat, sőt még a szélesebb értelemben vett önkényes hatalmat is. [...] Másodszor a törvény előtti egyenlőséget jelenti, vagyis azt, hogy mindenki a rendes bíróságok alkalmazta közönséges jog hatálya alá tartozik. [...] S végül, használhatjuk a »joguralom« szót annak kifejezésére is, hogy nálunk az alkotmányjog szabályai – vagyis azok a szabályok, amelyeket külföldön rendszerint az alkotmánytörvény tartalmaz – nem forrásai, hanem következményei a bíróságok által meghatározott és elismert egyéni jogoknak. Más szavakkal, a bíróságok és a parlament nálunk úgy fejlesztették a magánjog elveit, hogy megjelölték a korona és szolgálainak helyzetét. Az alkotmány tehát az ország közönséges jogának az eredménye.”³³ Mindezekkel az állam jog általi korlátozása rajzolódik elénk az egyéni jogok erőterében, azonban alapvetően adott az a kérdés, hogy elképzelhető-e az önkényt kirekesztő joguralom anélkül, hogy a joguralom olyan magaslatos és erős alkotmányos elvévé lépjen elő, amely erőhatalmat követel és egyben biztosít mindazokkal szemben, akik önkénnyel lépnek fel. Ha az önkény a „szélesebb értelemben vett önkényes hatalom” ahogy Dicey írja, akkor ennek a jognak való alávetése nehezen képzelhető el – szervezett – erőhatalom nélkül.³⁴

A ma hivatkozási alapként megszokott államfogalmak közül mégis a legplasztikusabban Max Weber írta le a vizsgált kérdést a legitim fizikai erőszak monopóliumával, mikor úgy fogalmazott: „A modern államot szociológiailag végső soron csak azzal a sajátos eszközzel definiálhatjuk, mely minden politikai szervezet jellemzője: a fizikai erőszakkal. [...] Az erőszak természetesen nem az állam szokásos vagy egyetlen eszköze - erről szó sincs -, hanem igenis a rá jellemző specifikus eszköz. Éppen ma különösen bensőséges az államnak az erőszakhoz fűződő viszonya. A múltban a nemzetségtől kezdve a legkülönbözőbb szervezetek tekintették teljesen normális eszköznek a fizikai erőszakot. Ma viszont azt kell mondanunk, hogy az állam az az emberi közösség, amely egy bizonyos területen belül – ez a »terület« hozzátartozik az ismertetőjegyehez – a legitim fizikai erőszak monopóliumára (sikerral) tart igényt. A jelenkor sajátossága ugyanis az, hogy bármely más szervezetnek vagy személynek a fizikai erőszakhoz való jogát csak annyiban ismerik el, amennyiben az állam a maga részéről engedélyezi alkalmazását: az állam számít az erőszakhoz való »jog« egyedüli forrásának.”³⁵

Ez a fajta fogalmi alapvetés persze jelen van Hans Kelsen jogászai államfogalmában is. Kelsen szerint ugyanis: „Az állam és a jogrend azonossága nyilvánvaló a tény alapján, hogy még a szociológusok is »politikailag« szervezett társadalomként jellemzik az államot. Mióta a társadalom – mint egység – szervezetekből létrejött, sokkal helyénvalóbb az államot úgy definiálni, mint »politikai szerveződést«. Egy szervezet egyben rend is. De miben rejlik ennek a rendnek a politikai karaktere? Abban a tényben, hogy ez egy kényszerrend. Az állam egy politikai szerveződés mert egy olyan rend, amely szabályozza az erőszak alkalmazását, oly módon, hogy monopolizálja az erőszakot. Ez azonban, ahogy láttuk, a jog egyik alapvető

³³ A. V. Dicey: A jog uralma. In: Takács Péter (szerk.): *Joguralom és jogállam*. Budapest: ELTE ÁJK, 1995. 28-29. o.

³⁴ Erdemes persze mindehhez hozzávenni Dicey-nak a hadi jogról és a hadseregről írt gondolatait, melyekben a témakör angolszász jogi leképeződését mutatja be. Lásd: A. V. Dicey: *Bevezetés az angol alkotmányjogba*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1902.

³⁵ Max Weber: A politika mint hivatás. In: Max Weber: *Tanulmányok*. Budapest: Osiris Kiadó, 1998. 156-157. o.

tulajdonsága. Az állam egy politikailag szervezett társulás, amely közösségileg szervezett a kényszerrend által, és ez a kényszerrend a jog.”³⁶

A politikai államfogalomban szintén jelen van ez a megközelítés, amit Carl Schmitt a következőképp ír le: „...egy normális állam teljesítménye mindenekelőtt abban áll, hogy az államon és területén belül létrehozza a teljes megaláztatottságot, fenntartja a »nyugalmat, biztonságot és rendet« és ezáltal normális helyzetet teremt...”³⁷ Adódik az igazoló természetű kérdés, lehetséges-e ezt a normális helyzetet minden körülmények között erőszak nélkül fenntartani.

Az államról alkotott nézetek erőszak felől történő vizsgálatában persze a szocialista, államszocialista teóriák is megjeleníthetők. Marx szerint: „Minden eddigi társadalom története osztályharcok története. Szabad és rabszolga, patricius és plebejus, báró és jobbágy, céhmester és mesterlegény, egyszóval: elnyomó és elnyomott folytonos ellentétben álltak egymással, szakadatlan, hol palástolt, hol nyílt harcot vívtak, olyan harcot, amely mindenkor az egész társadalom forradalmi átalakulásával vagy a harcban álló osztályok közös pusztulásával végződött. [...] A modern államhatalom nem más, mint az egész burzsoázia osztály közös ügyeit igazgató bizottság. [...] A burzsoázia szakadatlan harcban áll: kezdetben az arisztokráciával, később magának a burzsoáziának ama részeivel, melyeknek érdekei ellentmondásba kerülnek az ipar haladásával; állandóan harcol minden idegen ország burzsoáziájával.”³⁸ Ezt Engels annyiban egészíti ki, amennyiben úgy foglal állást, hogy: „Az állam tehát egyáltalán nem a társadalomra kívülről rákényszerített hatalom; épphogy kevésbé »erkölcsi eszme valósága«, »az ész képe és valósága«, mint Hegel állítja. Az állam, ellenkezőleg, a társadalom terméke bizonyos fejlettségi fokon; annak bevallása, hogy ez a társadalom megoldhatatlan ellentmondásba bonyolódott önmagával, kibékíthetetlen ellentétekre hasadt, amelyeknek leküzdésére képtelen. [...] Jellegzetessége olyan közhatalom létesítése, amely már nem esik közvetlenül egybe az önmagát fegyveres hatalomként megszervező lakossággal. Ez a külön hatalom, ez a közhatalom azért szükséges, mert a lakosság öntevékeny fegyveres szervezete a lakosságnak osztályokra szakadása óta lehetetlenné vált.”³⁹ Végül pedig e vonulat végpontját Lenin határozza meg, mikor úgy fogalmaz: „Kialakul az állam, külön hatalom jön létre, létrejönnek a felfegyverzett emberek külön alakulatai; és minden forradalom, amikor szétrombolja az államgépezetet, szemléltetően megmutatja, miképpen igyekszik az uralkodó osztály felújítani a felfegyverzett emberek őt szolgáló külön alakulatait, miképpen törekszik az elnyomott osztály hasonló, új szervezeteket létrehozni, amely alkalmas arra, hogy a kizsákmányoltakat és ne a kizsákmányolókat szolgálja. [...] Az állam különleges hatalmi szervezet, valamely osztály elnyomására szolgáló erőszakszervezet.”⁴⁰

2. A JOG ÉS A FEGYVERES ERŐSZAK

Ha az államtani vonatkozások mentén a fegyveres erőszak, illetve a védelem jogi leképződését is át akarjuk tekinteni, akkor egyrészt szükséges a jogról alkotott mértékadó elméletek tekintetében is elvégezni azt a vizsgálatot, amely az erőszak benne-rejlőségére irányul. Másrészt azzal kell szembenéznünk, hogy kutatásaink során egy kevésbé

³⁶ Hans Kelsen: *General theory of law and state*. Cambridge: Harvard University Press, 1949. 189-190. o. (A szerző fordítása.)

³⁷ Carl Schmitt: *A politikai fogalma*. Budapest: Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, 2002. 31. o.

³⁸ Marx-Engels: *A kommunista párt kiáltványa*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1976. 38-39., 41., 52. o.

³⁹ Friedrich Engels: A család, a magántulajdon és az állam eredete. In: *Marx-Engels válogatott művek, második kötet*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1963. 287-288. o.

⁴⁰ Lenin: *Állam és forradalom*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1973. 16., 35. o.

általánosító, a nemzeti szinten túl nem terjeszkedő vizsgálatot kell megvalósítanunk, hiszen legplasztikusabban a fegyveres erőszak és védelem törvényesítetttségét kell áttekintenünk.⁴¹

Ezen vizsgálat tekintetében mindenképp szükséges áttekintetni a fegyveres erőszak és védelem joggal való összefonódására úgy a jogfogalmak tekintetében, mint a jogérvényesülés és jogérvényesítés viszonyrendszerében. Ez a megközelítés ugyanis kiegészíti az államfogalmak és-elméletek terén kifejtetteket, lehetővé téve egy megfelelő fogalmi-elméleti alapvetés kialakítását a fegyveres védelem jogának elméleti kidolgozásához.

2.1. Alapvetés

A jog és a fegyveres erőszak kapcsolatáról azt is mondhatnánk, hogy aminő lassan ment végbe az állam és jog humanizálása az emberiség történelmében, oly lassan kezd meggyökeresedni az állam fegyveres védelmének szisztematikus szabályozási igénye is, igaz, némi megkésettiséggel az előbbihez képest. Az állam és jog humanizálása ugyanis szükségképpen együtt jár az „embertelenséget” megvalósító erőhatalom megzabolozásával, aminek szisztematikus szabályozása szükségképpen a minősített erőszak korlátozásával egyenértékű. Hiszen mindaddig, amíg a modern konstitucionalizmus szellemében nem válik alapvetéssé, hogy ami alkotmányosan nem szabályozott, az a jog olvasatában nem létezik,⁴² addig a részleges – egy-egy területre, vagy aktuális eseményre reagáló – törvényesítetttség nem más jelent, mint az állam – de még inkább a hatalom – szolgálatában álló erő elenyészően, jelképesen csökkentett szabadságát.

„...Az erőszak-monopólium egy civilizációs vívmány, amely szemben áll az erőszak minden ellenőrizhetetlen formájával, és annak felszámolására törekszik. Ennek a hobbesi érvelésnek ma, a rend és biztonság forgalmának átalakulásával és kiszélesedésével komoly reneszánsza van, amely mind az egyes államra, mind annak jogrendjére visszahat. Végső soron ez minden közjóra való hivatkozás és az állammal mint annak garanciájával való érvelés alapja.”⁴³

A modern jogfejlődéssel azonban fel kell vetni azt a kérdést is, hogy a fegyveres védelem jogi artikulációja mentén miként tükröződik az vissza a jogpolitika vonatkozásaiban, illetve létesült-e annak ágazati jogpolitikája. A fegyveres védelem ugyanis jelenleg egy típusosan olyan jogrész, amelyre nézve maradéktalanul igazak Samu Mihálynak a jog(politika) patológiás problémáiról írott tételei. Ahogy ő fogalmaz: „A jogrendszer (káros vagy kóros) jelenségeinek okozója a jogpolitika is lehet. Ezt a jogpolitika torzulása is kiválthatja. Szerepet játszhat ebben az, hogy a jogpolitika terepén zajlik a politikai küzdelem (a kormányzó és ellenzék viszálya) vagy a pártpolitikai értékelések vitája zajlik. Ily módon a jogpolitikában a politikai akarat (törekvés) válik meghatározóvá, s háttérbe szorul a jogilag kivihető/kivihetetlen szempontja (bináris kódja)...”⁴⁴

Ez a jellemzés meglátásom szerint a fegyveres védelem jogi vonatkozásait érintően – sajnos – maradéktalanul megáll, mivel nem látszanak e jogrész napi politikán túli, nemzeti

⁴¹ E tekintetben lásd Farkas Ádám: *A fegyveres – és különösen a katonai – védelem jogának kikülönbözése a magyar jogfejlődésben. Áttekintés a fegyveres – és különösen a katonai – védelem jogszabályi rendszerének 1867-ig tartó hazai fejlődéséről*. MTA Law Working Papers 2015/26. (2015) (http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2015_26_Farkas.pdf)

⁴² Patyi András e tekintetben a fegyveres erő alkotmányos meghatározottsága kapcsán úgy fogalmaz, hogy „Egy demokratikus jogállamban, ha az alkotmány valamit nem tételez, akkor az nincs. Tehát, ha a hatályos alkotmány nem tételezi a haderőt, akkor az nincsen! De 22–23 évnek (1989–2012) kellett eltelni ahhoz, hogy ezek a kérdések a helyükre kerüljenek. Ez rendkívül tanulságos.” Patyi András: *Demokratikus legitimitáció, választási felhatalmazás és alkotmány a haderő mögött*. In *Hadtudomány* 2015/1-2. szám, 73. o.

⁴³ Balogh László Levente: *A Leviatán mint használlat. A szuverenitás és az állami erőszak-monopólium változásai*. In: Takács Péter (szerk.): *Az állam szuverenitása. Esemény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Budapest: Gondolat kiadó – MTA TK JTI – SZE DFK, 2015. 401. o.

⁴⁴ Samu Mihály: *Általános jogpolitika. A jog depolitizálása*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003. 236. o.

minimumot jelentő jogpolitikai vonatkozásai. Ez a második világháború előtti időszakban a hatalmi karakter miatt, 1945 és 1989 között a pártállami túlpolitizáltság és elnyomó berendezkedés miatt, 1989-et követően pedig a kérdés politikai preferenciaszintjének csökkenése miatt alakulhatott így, ami azzal a hatással járt, hogy a fegyveres védelem vonatkozásában hosszú távú elgondolásokra építő, rendszerszintű, ágazati jogpolitika nem alakult ki, míg az általános jogpolitikában a fegyveres védelem kérdéseinek súlyozását nem a közép és hosszú távú szemlélet, hanem aktuális kihívások határozták, illetve határozzák meg.⁴⁵

A jogpolitikai hiátus kapcsán fontos leszögezni, hogy „...a jogon belül jelentkező kóros jelenségek önerőből nem szűnnek meg, a jog önmagában képtelen a kóros jelenségeket kiküszöbölni. [...] Ez nemcsak a jog önerejének gyöngeségéből adódik, hanem abból, hogy a jog beteges tüneteinek okai döntően jogon kívüli tényezőkből következnek, s ezekhez kapcsolódnak a jog belső fogyatékosai meg a külső hatásokra való kényszerű alkalmazkodás esetei.”⁴⁶ Ez a megállapítás ugyanis utat nyit egy a későbbiekben vizsgálandó és fejlesztendő kérdéskör felé, ami a fegyveres – és különösen a katonai – védelem jogának szakmai, tudományos fejlesztése, intézményrendszere tekintetében veszi górcső alá az eddig elért eredményeket, a fennálló hiányosságokat, valamint mindezek jelentőségét és fejlesztési szükségleteit.

Ezt megelőzően azonban szükséges a fegyveres védelem és erőszak kérdését a jog fogalmi terében elhelyezni, hogy ennek történeti fejlődésitendenciáit megvizsgálva azt a folyamatot tudjuk majd további kutatásainkkal láttatni, amely során a fegyveres védelemnek – Európa-szerte – egyre markánsabb, kiterjedtebb szabályozási szisztémája alakult ki, és végbe ment a különválási, vagy önállósulási folyamata, amelyet magam a fegyveres – és különösen a katonai – védelem jogának kikülönbözéseként tartok számon.⁴⁷

2.2. Az intézményesített erőszak és a jogról alkotott mértékadó elméleti konstrukciók

Ha a fegyveres védelem jogi vonatkozásait vizsgáljuk, akkor nemcsak az állam és jog fogalmaiból célszerű kiindulni, hanem ésszerűnek mutatkozik a jog működésének a vizsgálata is.

Ha a jog lényegének mértékadó elméleti meghatározásaira tekintünk ki, akkor egyértelmű kiindulási alapot ad Hans Kelsen már idézett meghatározása, mely az állam meghatározása mellett a jog alapjellemezőjét is megadja. Eszerint „Az állam egy politikai szerveződés mert egy olyan rend, amely szabályozza az erőszak alkalmazását, oly módon, hogy monopolizálja az erőszakot. Ez azonban, ahogy láttuk, a jog egyik alapvető tulajdonsága. Az állam egy politikailag szervezett társulás, amely közösségileg szervezett a kényszerrend által, és ez a kényszerrend a jog.”⁴⁸ Ezt egészíti ki Kelsen a Tiszta Jogtanban foglalt azon gondolata miszerint: „A legyen vagy a norma formális kategóriájával azonban csak a jog főfogalmát, és nem differentia specifica-ját nyertük. [...] Akkor azonban, ha a jog – tisztán pozitivistá szemléletben – nem más, mint külső kényszerrend, úgy ezzel csak mint sajátos társadalmi technikát ragadjuk meg: azáltal érzük el vagy próbáljuk elérni a kívánt

⁴⁵ Szintén Samu Mihály e tekintetben rögzíti a jogalkotás kapcsán azt a fegyveres védelemre különösen igaznak tetsző tételt, miszerint „A jogalkotás a közélet adottságaihoz, formáihoz kötődik, és a jogi kultúra fejlettségét fejezi ki; ám uralkodó szemléletté vált politikai és állami jellegének hangsúlyozása. A köz- és jogi gondolkodás ennek következtében figyelmen kívül hagyja a jogalkotás külön sajátosságait és a jogpolitika sajátos szerepét. Emiatt szembe kell nézni azzal a leegyszerűsítő felfogással, amely úgy véli, hogy a jogalkotás (a) politikai döntés, (b) állami, kormányzati akarat, (c) a jogalkotó önálló céltételezése. Ezekkel szemben külön kiemelendő a társadalomirányítás és a jogpolitika közvetítő szerepe a jogalkotásban.” Samu Mihály: *Jogpolitika. A jog humanizálása*. Budapest: Akadémiai kiadó, 2008. 71-72. o.

⁴⁶ Samu Mihály i.m. (2003) 247-248. o.

⁴⁷ Vö.: Farkas Ádám i.m. (2015)

⁴⁸ Hans Kelsen i.m. (1949) 189-190. o.

társadalmi állapotot, hogy ahhoz az emberi magatartáshoz, amely a kívánt állapot kontradiktórius ellentétét jelenti, egy kényszeraktust (vagyis bizonyos javaknak: mint élet, szabadság vagy gazdasági értékek, kényszerrel történő elvonását) mint következményt kapcsolunk. [...] A jogrend célja tehát az, hogy az embereket a valamely magatartás esetén fenyegető rossz gondolatával az ellenkező magatartásra indítsa.”⁴⁹

John Austin, a pozitivisták jogszemlélet egyik klasszikusa a jogot parancsként írja le, amikor azt mondja, hogy „minden törvény vagy szabály (a lehető legnagyobb szignifikációval, ami a fogalomhoz helyesen adható,) egy parancs. Vagy másként, a törvények és szabályok, tulajdonképpen a parancsok egyes fajtái.”⁵⁰ A parancs természeténél fogva engedelmességet követel, aminek elmaradása szükségképpen következményekkel jár, amelyek célja előmozdítani a parancs teljesítését, ha kell kikényszerítve azt. Ez a kikényszerítés végső soron szükségképpen erőhatalmat, minősített erőszakot tételez.

Rudolph von Jhering nem egyebet mond ki e kérdéskör kapcsán, minthogy „a jog élete küzdelem, - a nemzetek, az államhatalom, az osztályok, az egyének küzdelme. A jog egésze a világban a viszályok által áll fenn. [...] A jog nem pusztán elmélet, hanem élő erő.”⁵¹ Erre a meggyőződésre építkezve Jhering a jog eredetét illetően két elméletet ismert el. Az egyik szerint a norma mindenki azon érdekéből ered, hogy rend legyen, még hozzá olyan, amelynek elegendő ereje van az ellenszegülők akaratával szemben. A másik szerint a társadalom eredete az erőszak, amit a norma némileg megszelídít, korlátoz.⁵²

Kelsenhez és a jogpozitivismus fő irányvonalához mérten tartalmilag ellenerőként hat Carl Schmitt jogfelfogása,⁵³ amelyben a jog öntételezése és önműködtetése a szuverén – tehát a pozitivisták szemlélet számára jogon kívüli – döntés nélkül nem képzelhető el. Ahogy Varga Csaba írja: „...ennyiben és ilyen értelemben Kelsenét meghaladó és egyben kiegészítő Schmitt igazsága. Ezek szerint a jogműködés nem más, mint a normativizmustól leírt formalizmus ön(re)generáló önműködése, időnként vagy szükség esetén megtoldva a formalizmus szemszögéből végső soron jogüres térben megejtendő szuverén (s ezért és ennyiben politikai) döntésnek a jog számára eredetileg gondolthoz képest megváltozott környezetben új határokat biztosító (és jelentésállományában ismételten konvencionálizáló) mozzanatával.”⁵⁴ Ezzel tehát Schmitt magát a kényszerrendként létező jog koncepcióját nem vitatta, csupán annak önállósulását, társadalmi és politikai környezetből való kikülönbözését, kiszakítását vonta kritika alá. Ezzel tehát Schmitt az állammal kapcsolatos teóriáján túl a jog vonatkozásában is megerősítette az erőszak fundamentális természetét,⁵⁵ amit meglátásom szerint tovább erősít nézetrendszerében a szuverén meghatározása, amikor azt mondja „Szuverén az, aki a kivételes állapotról dönt.”⁵⁶ Ez az álláspont ugyanis a legsúlyosabb döntést, a normál jogrend – a béke idejű jogállamiság – felfüggesztését is végső soron jogon kívülivé teszi.

⁴⁹ Hans Kelsen: *Tiszta Jogtan*. Fordította: Bibó István. Budapest: MTA sokszorosító, 1988. 14., 16. o.

⁵⁰ John Austin: *Lectures on jurisprudence or philosophy of positive law*. London: Jhon Murray, 1869., 90. o. (a szerző fordítása)

⁵¹ Rudolph von Jhering: *The Struggle for law*. Chichago: Callaghan and Company, 1915. 1-2. o.

⁵² Vö.: Rudolph von Jhering i.m. (1915)1-19. o.

⁵³ Aminek hatalmi beállítódású, realista, geopolitikai szemlélettel színezett nemzetközi jogi aspektusáról Kardos Gábor úgy ír, mint Schmitt „nem tiszta nemzetközi jogtana”. Lásd: Kardos Gábor: Carl Schmitt és az államközi konfliktusok kérdése. In *Iustum Aequum Salutare* 2012/1. szám, 39. o.

⁵⁴ Varga Csaba: *A jogi gondolkodás paradigmái*. Budapest: Szent István Társulat, 2006. 459. o.

⁵⁵ Igaz, Techet Péter hangsúlyozza munkájában, hogy „azt a hiedelmet akartuk eloszlatni, hogy Carl Schmitt *decizionista szerző lenne, s így a jogban önkényes erőszakot látott volna*” Techet Péter: Carl Schmitt és a természetjog, avagy Hans Kelsen jogpozitivismusának tévedései. In *Jog Állam Politika* 2010/3. szám, 35. o.

Techet Péter állítását osztjuk, azonban abban aláhúzendó a tagadás lényegi pontja, vagyis az önkény tagadása Schmitt részéről, ami nem semlegesíti azonban azt a felismerést, hogy Schmitt is alapfeltételként tekintett az erőszakra a jog mögött.

⁵⁶ Carl Schmitt: *Politikai teológia*. Fordította: Paczolay Péter. Budapest: ELTE ÁJK, 1992. 1.o.

A kényszer alapvető természetével operál⁵⁷ Ronald Dworkin is, aki úgy fogalmaz: „*A jog egy értelmező fogalom. A bírák eldöntik mi a jog más bírák jogról hozott döntéseinek értelmezésével. A jog főbb elméletei, számunkra, általános értelmezések a saját bírói gyakorlatunkról. [...] A jog nem merül ki szabályok és alapelvek katalógusában, amelyek saját uralmuk alatt tartanak némely diszkrét színházi viselkedést. Abban sem, hogy felsorolja a hivatalnokokat és az ő hatalmukat életünk területei felett. A jog birodalma a hozzáállás által meghatározott. [...] Ez végső soron egy felebaráti hozzáállás, annak kifejezése, ahogyan egyesülünk egy közösségben még ha a tervek, érdeklődések és meggyőződések meg is oszlanak. Tulajdonképpen ez a jog számunkra: az emberek, akik lenni akarunk és a közösség, amit el szeretnénk élni.*”⁵⁸ Költői csupán a kérdés, hogy ha a jog alaptermészete a lenni akarás, a valamivé válás, valaminek az előmozdítása, akkor vajon a társadalmi egységesítés elképzelhető-e az ellenálló kényszerítése nélkül, különös tekintettel arra, hogy a levezetés alapja a kényszerre támaszkodó bírói döntés, vagyis valaminő hatalom ennek a lenni akarásnak, illetve egységesülésnek az előmozdítására.

Érdekes még – a katonai vonatkozásaitól függetlenül is – felidézni Gustav Radbruch azon tételét, miszerint: „*A parancs az parancs - tanítják a katonáknak. A törvény az törvény - mondják a jogászok. Amíg azonban a katonák esetében, ha tudják, hogy a parancs büntett vagy vétség elkövetését célozza, megszűnik az engedelmség kötelezettsége és joga, addig a jogászok - mióta egy évszázaddal ezelőtt az utolsó természetjogász is eltávozott körülükől - nem ismernek semmilyen kivételt a törvény érvényessége és az annak alávetettek engedelmségi kötelezettsége alól. A törvény azért érvényes, mert törvény, s akkor törvény, ha van hatalom, amely az esetek többségében érvényesíti.*”⁵⁹ Amikor Radbruch a törvény érvényességét annak törvény volta mellett kiegészíti azzal a kritériummal, hogy létezzen hatalom – mondjuk ki, erőhatalom – amely az esetek többségében érvényesíti, akkor evidenciaként vet számot az érvényesség fogalomrendszerében, vagyis valahol a jog létezésének alapvetésében az érvényesítő erőszakkal, aminek megítélése, működése, „jogállamisága” kapcsán munkássága egyebekben megkerülhetetlen.⁶⁰

Kifejezetten az erőszak kérdésére nézve érdemes kitekinteni Walter Benjamin gondolataira, aki szerint „*jogot teremteni annyi, mint hatalmat teremteni, s ez az aktus ilyeténképpen az erőszak közvetlen megnyilvánulása.*”⁶¹ Benjamin az emberiség történelmét alapvetően dialektikusnak tekinti az erőszak szempontjából, azaz jogteremtő és jogfenntartó erőszakot különböztet meg az emberiség történelmében, s azt ezek váltakozásaként képes is értelmezni. Eszerint egy adott állam- és jogrendszert (történelmi korszakot) az úgynevezett jogteremtő erőszak létesít, amely az új „rend” megszilárdulását követően jogfenntartó erőszakká alakul át, amely utóbbi szükségképpen gyengébb, mint az adott rendszert statuáló jogteremtő erőszak, s az addig áll fenn, amíg a lassan gyengülő jogfenntartó erőszakot le nem győzi egy új jogteremtő erőszak.⁶² Ezen – megérvelhető és elgondolkodtató – dialektika

⁵⁷ Az Alkotmány morális értelmezése kapcsán is visszatérő érvelési elem, hogy ez a metódus a bírói hatalommal kikényszeríthetővé teszi egy politikai morál szerinti cselekvés érvényesítésülését. Lásd: Ronald Dworkin: Az alkotmány morális értelmezése és a többségi elv. In *Fundamentum* 1997/1. szám, 7. o.

⁵⁸ Ronald Dworkin: *Law's empire*. London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1986, 410, 413. o. (a szerző fordítása)

⁵⁹ Gustav Radbruch: Öt perc jogfilozófia. In Szabó Miklós (szerk.): *Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 1999. 126. o.

⁶⁰ Lásd: Gustav Radbruch: *Statutory Lawlessness and Supra-Statutory Law (1946)*. Translated by Bonnie Litschewski Paulson and Stanley L. Paulson. In *Oxford Journal of Legal Studies*, 2006. Vol. 26. No. 1. 1-11. o., Brian H. Bix: Radbruch's formula and conceptual analysis. In *The American Journal of Jurisprudence* 2011. Vol. 56. 45-57. o.

⁶¹ Walter Benjamin: Az erőszak kritikája. Idézi: Hegedős Soma: Az erőszak vizsgálata a modernkori jog- és államelméletben. In: *Jogelméleti Szemle* 2015/2. szám 37. o.

⁶² Vö.: Hegedős Soma: Az erőszak vizsgálata a modernkori jog- és államelméletben. In: *Jogelméleti Szemle* 2015/2. szám 37-38. o.

azonban a jogrendszereket is szükségképpen az erőszak szülötteként és folyamatos alkalmazójaként írja le, melyeknek természetétől el nem választható az erőszak alkalmazása, de legalábbis az azzal való fenyegetés.

A konkrét gondolkodók nézetkülönbségeiből is kiütözik tehát a természetjogi és a jogpozitivisták felfogás immár tradicionális ellentétén felül emelkedő tényező, vagyis az, hogy az erőszak fundamentális feltétele a működő jog létezésének és funkcionalitásának. Nem egyedüli, nem kizárólagos, nem primus inter pares feltételként értelmezendő az erőszak, hanem egy elkerülhetetlenül szükséges, de nem elégséges feltételként. Techet Péter azt mondja: „*A pozitivisták számára a jog egy emberileg tételezett szabály, amelynek érvényessége mögött esetleges emberi akaratok [...], míg az érvényesülés mögött a végrehajtás ereje húzódik meg. Látható, hogy a pozitivisták a jogot nem tartalma, hanem formája és sikere szempontjából észleli: számára a jog eszerint 1. egy mögöttes politikai akarat eszközintézménye, 2. oka ennek megfelelően tetszőleges, 3. legitimitása pusztán a legalitásra redukált, és ezért 4. az érvényessége és érvényesülése mögött meghúzódó akarat erején kívül semmi mást nem észlel a jog okaként.*”⁶³ Még ha némileg negatívnak tetsző üzenettel is, de egyértelmű az erőszak szükségességének interpretációja ebben az olvasatban. Nincs azonban ez másként meglátásunk szerint az általa megfogalmazott természetjog jellemzésben sem. Ahogy ő írja: „*A természetjog szerint azonban nem tekinthető minden jognak, amelyet egy megfelelően erős és hatékony akarat jogszabályként kihirdet. A természetjogot ugyanis a jog tartalma érdekli. [...] A természetjog szerint a jogiság minőségének nem elegendő indoka egy akarat, egy erőszak ereje, hatékonysága, még oly tartós sikere. A természetjogot éppen az érdekli, hogy milyen tartalmi feltételek fennállása mellett tekinthetjük jognak az adott hatékony akarat, erőszak termékét.*”⁶⁴ Osztva ezen nézeteket, és bele nem merülve a jogpozitivismus és a természetjog vitájába, kutatásom, szempontjából kiemelendőnek tartom, hogy bár az erőszak valóban nem elegendő feltétel a jog érvényességéhez, működése szempontjából azonban nélkülözhetetlen, vagyis egy szükséges, de nem elégséges kritériuma, ahogy azt fentebb is írtam.

A jog lényegére, alaptermészetére irányuló elméletek, illetve a természetjogi és a jogpozitivisták megközelítés folyton-folyvást újratermelődő „csatározása” mellett a jogérvényesülésen belül a jogkövetés-jogalkalmazás fogalompárok felől közelítve⁶⁵ is látható, hogy az állam- és ezáltal a jog működése is elképzelhetetlen az állami erőszak alkalmazása, illetve az ezzel való fenyegetés nélkül. A rendszerben ugyanis védőhálóként mindvégig ott van a jogalkalmazás arra az esetre, ha az önkéntes jogkövetés útján nem állna be a jogérvényesülés. A jogalkalmazás pedig nem más, mint a „*jogalkalmazásra feljogosított állami szervek olyan monopolizált és formalizált tevékenysége, amely során az általánosan megfogalmazott magatartási szabályt (normát) konkrét egyedi esetre alkalmazzák, és amely tevékenységükkel egyedi jogviszonyokat hoznak létre, módosítanak, vagy megszüntetnek. Egyben az állam jogszolgáltató igényét érvényesítik és döntéseik kikényszeríthetőek.*”⁶⁶ Ezt a meghatározást pedig lényegében osztja minden egyes jogterület, legfeljebb annyiban modifikálva, amennyiben az adott jogágra jellemzőbb, vagy kevésbé jellemző a jogkövetés jogérvényesülés preferálása.

A megfogalmazás kulcsfontosságú eleme a monopolizált jelleg, valamint a kikényszeríthetőség. Ha visszautalunk Max Weber államfogalmára, akkor ugyanis visszaköszönni látjuk a legitim fizikai erőszak monopóliumát, hiszen a jogalkalmazás nem több és nem kevesebb, mint a jogérvényesülés kikényszerítése, vagyis rászorítás a jogszerű

⁶³ Techet Péter i.m. (2010) 35. o.

⁶⁴ Techet Péter i.m. (2010) 36. o.

⁶⁵ Lásd: Szigeti Péter: *Jogtani és államtani alapvonalak*. Budapest: Rejtjel kiadó, 2011., 160-181. o.

⁶⁶ Szigeti Péter i.m. (2011) 169-170. o.

cselekvésre. Ez végső soron – ha más eszköz nem mutatkozik elégségesnek – a legitim fizikai erőszak realizálásával valósul meg, ami tényleges erőalkalmazást jelent.

Mindezekből az is következik, hogy az állam fegyveres védelme tulajdonképpen minden jogterülettel, tehát a jog egészével szerves kapcsolatban áll, még ha annak részterületei – például a katonai védelem – önállósítva is kezelhetők. Ennek a viszonynak messzemenő hatásai vannak a fegyveres védelem jogi leképződésére, hiszen az fellelhető így, vagy úgy a jogágak bármelyikében, aminek ellenoldali jelentősége, hogy különös természete szétforgácsolódik, nem képez minden tekintetben egyetlen zárt sémát, ha úgy tetszik jogágot.

Ehelyütt érdemes megjegyezni, hogy ez a sajátosság különösen erőteljes volt addig, amíg a jogfejlődés nem érte el a jogállamiság korát, vagyis a hatalmi állam működését preferálta, melyben a legszükségesebb mértékig szabályozták csupán a fegyveres védelem viszonyait és nem ritkán ez a szabályozás eseti jelleget mutatott.

Mára azonban vitán felül álló, hogy a fegyveres védelem jelentős saját szabályozással és egyúttal szabályozási sajátosságokkal bír. Osztva Jakab András nézeteit a jogág fogalmáról⁶⁷ és annak jelentőségéről, azt tartom indokoltnak, ha felvetjük, megvizsgáljuk a fegyveres védelem szabályainak, fogalmainak és elveinek jogrészként történő azonosítását, számba vesszük, ha kell, korrigáljuk, illetve kiegészítjük annak fogalmi parkját úgy a jogelméleti fogalmak, mint jogdogmatikai, továbbá a pozitív jogi fogalmak terén.⁶⁸

3. ZÁRSZÓ

Áttekintve az államról és jogról alkotott meghatározónak tartott fogalmakat és elméleteket, úgy vélem, vitán felül áll az a megállapítás, hogy az államnak és jognak immanens, sőt alapvető és megkerülhetetlen eleme a szervezett – fegyveres – erőszak, illetve az azzal történő fenyegetés. Fontos azonban felhívni a figyelmet arra is, hogy ez a megállapítás nem elégséges felismerés akkor, amikor ezen tudatunk ellenére az állam védelmi karaktere, vagyis a szervezett állami erőszak, ami végső soron a jog működését garantálja, egyre inkább meggyengült az elmúlt évtizedek államot leépítő eszmerendszerei hatására.

Ma már vitán felül álló felismerés, hogy ez a történelmi tendencia rendkívüli hiba volt. Vélhetően ebből is következik az állam, a szuverenitás és az erőszak koncepcióira irányuló érdeklődés felerősödése. Ahogy Balogh László Levente fogalmaz: „*Aligha vitatható, hogy az állam és hozzá kapcsolódó fogalmaink az utóbbi néhány évben a jogi és társadalomtudományi érdeklődés előterébe kerültek. Ennek háttérében vélhetően az áll, hogy a hagyományos fogalmaink alapos át-, illetve újraértelmezése nélkül képtelenek vagyunk kielégítő válaszokat adni az állammal szembeni újabb kihívásokra. [...]* Különösen igaz ez a szuverenitás és az

---

⁶⁷ E tekintetben Jakab András levezeti a jogági felosztás kritériumrendszerében megmutatózó következtetlenségeket, amelyek alapján meglátása szerint a jogági elkülönülésnek igazán nincs is jelentősége, az inkább egyfajta presztízsérték, valamint tradíció folyománya. Ahogy ő írja: „*A »jogági rang« elnyeréséhez jó esélyt nyújt, ha önálló törvényben szabályozzák a kérdést, ha az egyetemeken önálló tanszékek születnek az adott névvel, ha a jogi karokon önálló tantárgyként kezdik tanítani, ha önálló tankönyveket írnak a témában (melyeknek első fejezetében mindig elkezdik saját jogági önállóságukat hangoztatni), és ha társadalmilag fontosnak tekintik az adott kérdést.*” Jakab András: *A magyar jogrendszer szerkezete*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus kiadó, 2007. 223. o.

⁶⁸ „*A jog fogalmi rendszere (tág értelemben vett dogmatikája) háromféle fogalomból áll: jogelméleti, szűkebb értelemben vett jogdogmatikai és pozitívjogi fogalmakból. A pozitív jogi fogalmak a normatív aktusokban (pl. törvényekben) található és szokásjogi (pl. bírói gyakorlat) érvelésekben használt fogalmak; a szűkebb értelemben vett jogdogmatikai fogalmak a jogtudósok és a joggyakorlat szereplői által a jogi döntések érvelésében (pl. bírói döntések indokolásában) való használat végett alkotott fogalmak (pl. normatív aktus fogalma); a jogelméleti fogalmak pedig a jogtudósok által alkotott, a jogrendszer működésének magyarázatát segítő fogalmak (pl. a norma szerkezeti elemei).*” Jakab András i.m. (2007)36. o.

erőszak-monopólium koncepcióira, amelyek igen változatos jogi, filozófiai és politikai hagyományokra tekintenek vissza.”⁶⁹

Ez a felismerés tehát feladatszabás is korunk számára. A fogalmi alapok felismerése után ugyanis meg kell vizsgálni a fegyveres védelem jogának és rendszerének történeti fejlődését, ki kell dolgozni annak elméleti és fogalmi alapjait, valamint mindezek felhasználásával meg kell kísérelnünk a fegyveres védelem jogának és rendszerének fejlesztését, reagálva annak a történelmi korszakváltásnak a kihívásaira, amelyben élünk.

---

⁶⁹ Balogh László Levente i.m. (2015) 397. o.